

Dydaktyczno-wychowawcza rola pieśni religijnej w szkole podstawowej na przedmiocie muzyka i religia (katecheza)

Wstęp

W artykule spróbujemy udzielić odpowiedzi na dwa pytania: czy pieśń religijna, z którą młodzież ma do czynienia na lekcjach w szkole podstawowej, posiada wartości wychowawcze oraz czy taka pieśń może pełnić funkcję dydaktyczną. Cały artykuł składa się z trzech części poświęconych kolejno lekcjom muzyki, lekcjom religii oraz podręcznikom do nauki tych przedmiotów.

Śpiewanie i pieśń jako ważny element lekcji muzyki

Ostatnia reforma systemu edukacji z 2017 roku zaowocowała ośmioklasową szkołą podstawową, w której przedmiot muzyka realizowany jest w klasach IV–VII w wymiarze jednej godziny tygodniowo. Z punktu widzenia nauczyciela jest to niewiele, ale zdaniem ustawodawcy, wystarczająco dużo. W dalszej części artykułu zastanowimy się, czy młodzież, ograniczona czasowo do jednej lekcji tygodniowo zorganizowanych zajęć muzycznych, może z tych zajęć odnieść korzyści, w tym korzyści wychowawcze.

Zanim omówimy pieśń religijną, powinniśmy zdefiniować pojęcie pieśni. Irena Szypułowa podaje, że pieśń „jest formą muzyczną, która towarzyszyła człowiekowi od zarania wieków we wszystkich chwilach jego życia, zarówno w chwilach radosnych, jak i smutnych. W pieśni zawarte są historie życia narodu, jego tradycje, jego kultura. Dlatego dawniej pieśni rozbrzmiewały w kościołach, domach, dworach, chatach wiejskich, a przede wszystkim w szkołach”¹.

¹ I. Szypułowa, *Pieśń szkolna. Jej teoria, historia oraz miejsce w repertuarze edukacyjnym szkolnictwa polskiego XIX i XX wieku*, Kielce 1994, s. 9.

Pieśń zawiera wszystkie elementy muzyczne, które stanowią o jej pięknie, w tym rytm, melodię, harmonię, dynamikę, agogikę, artykulację, frazę, barwę, a dodatkowym walorem jest tekst. Od tego, jak twórca ułoży te „muzyczne klocki”, polegając na własnej wrażliwości estetycznej, zależy piękno utworu, którego ostatecznym krytykiem i recenzentem jest słuchacz-odbiorca. Historycznie rzecz ujmując, w każdym okresie rozwoju polskiej pieśni religijnej można znaleźć takie pieśni, których walor muzyczny został uznany, zaakceptowany i które do dnia dzisiejszego są wykonywane.

Kiedy w tym artykule mówimy o pieśni, to mamy na myśli pieśń wykonywaną w ramach szeroko rozumianego muzykowania. Muzykowanie to rodzaj kontaktu z muzyką i formą wychowania, która ma najdawniejsze i najpiękniejsze tradycje. Rozwój w przeszłości i kultywowanie współcześnie tego sposobu wychowania muzycznego są w pełni uzasadnione, bowiem ten typ ekspresji muzycznej, wykonywanie utworów od prostych do wysoce artystycznych zarówno przez dorosłych amatorów, jak i przez dzieci daje poczucie kontaktu z muzyką ukształtowaną w sposób doskonalszy niż ta, którą amatorzy i dzieci mogą tworzyć samodzielnie.

Wielkim walorem muzykowania, jak pisze w swojej książce *Muzyka i wychowanie* Maria Przychodzińska-Kaciczak, jest to, że właśnie muzykowanie jest jedyną w swoim rodzaju możliwością „kontaktu amatora czy dziecka z muzyką ukształtowaną artystycznie, odczuwaną jako piękno przy równoczesnym bardzo bliskim kontakcie z nią, niemal wnikaniem w jej strukturę, zawartość, zdawałoby się fizyczne jej dotykaniem w procesie tego swoistego aktu tworzenia”². Wyżej wspomniany kontakt z muzyką daje satysfakcję uczestniczenia w procesie tworczym, poczucie zadowolenia, które może być indywidualnym i intymnym kontaktem z utworem lub uczestnictwem zespołowym. Muzykowanie daje możliwość głębokiego wnikania w strukturę dźwięków, stanowi podstawę uświadamiania sobie interwałów, rodzajów melodyki, harmonii, struktur rytmicznych³.

Śpiew jest niewątpliwie najstarszą i zarazem najpopularniejszą, spotykaną u wszystkich narodów świata, formą muzyczną. Według Lidii Daukszy i Łucji Szafarskiej w książce *Śpiewanie na lekcjach* odnajdziemy następujący tekst: „Śpiew towarzyszył obrzędom kultowym i magicznym, obrzędom połączonym z ważnymi wydarzeniami w życiu rodziny, gromady, plemienia, a zapewne towarzyszył też pracy i był indywidualnym wyrazem uczuć i przeżyć człowieka. Często łączył się z tańcem, często był uzupełniany akompaniamentem instrumentalnym”⁴.

Pierwszym kontaktem dziecka, jako wykonawcy, z muzyką jest jego własny śpiew. Natomiast najstarszą formą muzyczną jest piosenka. Śpiew jest naturalną formą ekspresji dziecięcej. Maria Przychodzińska-Kaciczak w książce *Muzyka*

² M. Przychodzińska-Kaciczak, *Muzyka i wychowanie*, Warszawa 1979, s. 107.

³ E. Lipska, M. Przychodzińska, *Drogi do muzyki. Metodyka i materiały repertuarowe*, Warszawa 1999, s. 114–115.

⁴ L. Dauksza, Ł. Szafarska, *Śpiewanie na lekcjach*, Warszawa 1971, s. 5.

i wychowanie pisze: „Piosenka wykonywana własnym, żywym instrumentem, bliska ekspresji mowy daje możliwość bezpośredniego przekazania bogatej skali emocji i jest naturalnym sposobem zbliżenia dziecka do muzyki”⁵.

Zdrowe dzieci już od najmłodszych lat opowiadają sobie coś śpiewem, coś sobie nucą. Pierwsze pieśni zasłyszane w domu, potem uczone w szkole na szczeblu elementarnym uzupełniają zabawy dziecięce, towarzyszą poznawaniu otaczającego świata, np. pieśni o rodzinie, o szkole, pracy, przyrodzie. Wspólnie z bajką zaspokajają potrzeby wyobrazeniowe dziecka. Rozwijają jego wrażliwość, kształtują uczuciowy stosunek do świata. Piosenka, w której muzyka współgra z tekstem, wzbudza zainteresowanie u dzieci, od niej często zaczyna się zauważanie wartości wyłącznie muzycznych.

W pieśni na etapie elementarnym (klasy I–III), na dziecięcą wyobraźnię oddziałuje przede wszystkim tekst. Melodia zwraca uwagę nieco później – wtedy, gdy już pozwala na to dostatecznie rozwinięty słuch. Wraz z rozwojem ogólnym dziecka zmienia się jego stosunek do pieśni. Słabnie jej funkcja ekspresyjna. Dziecko starsze znajduje inne sposoby wypowiedzania się.

Józef Karol Lasocki i Józef Powroźniak w pozycji *Wychowanie muzyczne w szkole* piszą, że:

Jeśli w tym okresie proces rozwoju muzykalności i postawy estetycznej postępuje prawidłowo, a zainteresowania dzieci skierowane zostaną również na zagadnienia coraz piękniejszego wykonywania pieśni – śpiewanie stanie się źródłem radości i przeżyć estetycznych dzieci. Jeśli nawyki śpiewacze zostaną utrwalone, dzieci dalej będą chętnie śpiewały. Wytworzy się wtedy potrzeba śpiewu zbiorowego, która może utrzymać się przez całe życie⁶.

Czy w śpiewie można zauważyć cechy wychowawcze? Otóż tak. Duże walory wychowawcze posiada wspólny śpiew. Stanowi środek jednoczący grupę, który kształci i utrwala więź oraz postawę społeczną i towarzyską. Stanowi ważny instrument wychowania społecznego i patriotycznego. Tradycje wychowania muzycznego na świecie i w Polsce opierają się na pieśniach ludowych, popularnych, dziecięcych i młodzieżowych. Forma śpiewu zawsze stanowiła jedną z najbardziej bezpośrednich form wyrażania dążeń i uczuć ludzkich. Przykładem może być bogactwo pieśni ludowych wykonywanych przy pracy i zabawie, w ważnych chwilach życia zbiorowego lub jednostki. W pieśniach zawarł człowiek swe smutki i radości, marzenia i nadzieje. W pieśniach przejawia się historia narodu, jego praca, walka, zwycięstwa i klęski. Świadczą o tym pieśni patriotyczne powstałe w różnych krajach i okresach. W obcowaniu z twórczością ludową kształci się charakterystyczne dla tradycyjnej i współczesnej twórczości muzycznej myślenie muzyczne w zakresie tonalności, melodyki i metrorytmiki.

⁵ M. Przychodzińska-Kaciczak, *Muzyka...*, s. 108.

⁶ J.K. Lasocki, J. Powroźniak, *Wychowanie muzyczne w szkole*, Kraków 1978, s. 48.

Poznawaniu pieśni ludowych powinno towarzyszyć wprowadzanie w obyczajowość ludową, obrzędy, ukazywanie innych form sztuki ludowej. Obok ludowej pieśni polskiej uczniowie powinni poznać również twórczość ludową innych narodów, w tym twórczość ludów egzotycznych. Obok pieśni ludowej równorzędne miejsce powinna zająć twórczość artystyczna polskich i obcych kompozytorów. Muzykowanie takie powinno prowadzić do poznania dzieł mistrzów renesansu, baroku, klasycyzmu, romantyzmu i muzyki współczesnej⁷.

Jak wspomniałam, śpiew obecny jest w życiu człowieka od początku jego istnienia na ziemi. Towarzyszy mu w czasie zabawy i rodzinnego świętowania, podczas smutku i żałoby oraz spełnia istotną funkcję w obrzędowości związanej z przeżywaniem *sacrum*. Wyrazem tej ostatniej klasyfikacji jest pieśń religijna, za pomocą której od niepamiętnych czasów człowiek próbuje wielbić Boga⁸. Nie może zatem jej zabraknąć w Kościele, w którym pełniła i pełni ważną funkcję uświetniania wszelkich obrzędów religijnych i nie powinno jej również zabraknąć w podręcznikach do nauki obu, omawianych w artykule, przedmiotów.

Tabela 1. Podział na epoki stylistyczne wraz z wybranymi przykładami

Okresy	Wybrane przykłady
Średniowiecze	najwartościowsze utwory to: <i>Bogurodzica</i> , łaciński hymn ku czci św. Stanisława – <i>Gaude Mater Polonia</i> .
XIV wiek	z tego okresu pochodzą pieśni wielkanocne przetrwałe i wykonywane do dnia dzisiejszego, jak: <i>Chrystus zmartwychwstan jest, Wesoly nam dzień dziś nastal</i> , historie o świętych, np. <i>Legenda o św. Wojciechu</i> .
Renesans	kompozycje takich autorów, jak Mikołaj Gomółka – <i>Melodie na Psalterz Polski</i> , Wacław z Szamotuł – <i>Już się zmierzcha</i> , Mikołaj Zieleński – <i>Magnificat</i> (12-głosowy).
XVI wiek	następujące znaczący rozwój pieśni religijnej, zostały one zebrane w różnych zbiorach, m.in. w bezcennym dla polskiej kultury zabytku – <i>Tabulatura Jana z Lublina</i> .
I połowa XVI wieku	wśród kompozytorów do najwybitniejszych należy Mikołaj z Krakowa. Z religijnej pieśni tego kompozytora wyróżniają się dwie, opatrzone polskimi tytułami: <i>Nasz Zbawiciel</i> , <i>Wesel się Polska Korona</i> .
Barok	to okres wzrostu zainteresowania jednogłosową pieśnią religijną. Pieśni maryjne, eucharystyczne, postne, a szczególnie <i>Gorzkie żale</i> cieszyły się popularnością. Zostały wprowadzone przez misjonarzy w kościele św. Krzyża w Warszawie.
Oświecenie – XVIII wiek	przyniósł wartościowe pieśni Karola Kurpińskiego zachowane do dziś, np. <i>Kiedy ranne wstają zorze</i> .

⁷ Por. E. Lipska, M. Przychodzińska, *Drogi do muzyki...*, s. 58–60.

⁸ R. Kaczorowski, *Rola i znaczenie polskiej pieśni religijnej w XIX wieku na przykładzie diecezji warmińskiej*, [w:] R. Kaczorowski (red.), *Musica sacra*, seria: *Prace Specjalne* 65, Gdańsk 2005, s. 60.

cd. tabeli 1

Romantyzm	charakteryzuje się zainteresowaniem pieśnią. Szczególne miejsce w tym okresie zajmuje twórczość Stanisława Moniuszki – autora litanii, psalmów, mszy i pieśni. Wśród pieśni Moniuszki można wyróżnić <i>Ave Maria</i> , pieśni żałobne do mszy świętych, za dusze zmarłych z tekstami Alojzego Felińskiego, <i>Ojciec nasz</i> na głosy solowe, chór i organy, <i>Pozdrowienie Anielskie</i> .
XIX wiek	powstało wiele kolęd znanych do dnia dzisiejszego, m.in. <i>Ach ubogi żłobie</i> – Piotra Studzińskiego, <i>Mizerna, cicha, stajenka licha, Mędracy świata, monarchowie</i> – Teofila Lenartowicza.
II połowa XIX wieku	ukazały się śpiewniki, np. ks. Jana Siedleckiego <i>Śpiewnik kościelny</i> .

Podsumowując, należy zauważyć, że wszystkie przytoczone tu pieśni, aczkolwiek powstałe w różnych okresach historycznych, charakteryzują się zmienną rytmiką, ciekawą melodyką i bogatą treścią. Do współczesnych pieśni posiadających te cechy można zaliczyć: *Abba Ojciec, Panie dobry jak chleb*.

Pieśni religijne wzbogacają naszą wiedzę dotyczącą Biblii, Ewangelii, liturgii, życia świętych, obyczajów i zwyczajów bożonarodzeniowych, wielkopostnych, wielkanocnych i innych. Poszerzają naszą wiedzę o fakty historyczne związane np. z walką naszego narodu o wolność, przykładem może być – *Bogurodzica, Rota*. Pieśni religijne mówią o takich wartościach, jak dobro, miłość, poszanowanie godności drugiego człowieka, o wspólnocie i wzajemnej pomocy.

W zależności od okresów roku kościelnego pieśni wyrażają różne stany uczuciowe. W pieśniach bożonarodzeniowych i wielkanocnych dominują radość i wesołość. Pieśni wielkopostne z kolei wyrażają ból i cierpienie, smutek, mówią nam o Męce Chrystusa.

Jednym z celów wychowania jest kształtowanie postawy ideowej, patriotyzmu, humanizmu, zaangażowania w życie społeczne, poszanowania wartości, szacunku dla pracy, dążenia do wspólnego dobra. Grzegorz Piramowicz w swym znakomitym dziele pedagogicznym, wydanym w Warszawie w roku 1787 pt. *Powinności nauczyciela*, pisze: „Przez pieśni można wpajać młodzieży pobożność, miłość bliźniego, chęć do pracy, różne cnoty, obrzydzać występki, próżnowanie i tym podobne”⁹.

Nawiązując do kształtowania patriotyzmu wśród dzieci i młodzieży, pomocą w tym zakresie mogą być pieśni religijne o charakterze patriotycznym, np. *Rota*¹⁰ ze słowami Marii Konopnickiej i muzyką Feliksa Nowowiejskiego, *Bogurodzica*¹¹ oraz hymny: *Boże coś Polskę*¹², *My chcemy Boga, Króluj nam Chryste*.

⁹ J. Prosnak, *Polihymnia ucząca*, Warszawa 1976, s. 58.

¹⁰ A.K. Kunert, „*Carmina patria*”. *Polskie hymny narodowe – od „Bogurodzicy” do hymnu „Solidarności”*, Warszawa 2006, s. 14–15.

¹¹ Tamże, s. 116–117.

¹² Tamże.

Jednym z celów wychowania jest, jak wspomniałam, kształtowanie postawy humanizmu. Pieśni i piosenki religijne nawiązują również do tej postawy, uznając człowieka za źródło wszelkich wartości, za najwyższą wartość moralną.

Biorąc pod uwagę podział roku kościelnego, możemy wymienić wiele pieśni i piosenek religijnych nawiązujących do idei humanizmu.

Tabela 2. Podział roku kościelnego wraz z wybranymi pieśniami

Okres roku kościelnego	Treść	Wybrane przykłady pieśni
Pieśni adwentowe	wyrażające oczekiwanie, nadzieję na przyjście Zbawiciela, na polepszenie doli człowieka.	<i>Niebiosa, roś spuście nam z góry, Spuście nam na ziemskie niwy, Archanioł Boży, Gabryjel.</i>
Kolędy	wyrażają radość z Narodzenia Pana, uczucie przyjaźni do ludzi, miłości, spokoju.	<i>Dzisiaj w Betlejem, Bóg się rodzi, Wśród nocnej ciszy i wiele innych kolęd.</i>
Pieśni wielkopostne	ukazują cierpienie ludzkie, ból, poniżenie, pokorę, znoszenie przeciwności losu. Są pełne żalu i smutku.	<i>Wisi na krzyżu, Ludu mój ludu.</i>
Pieśni wielkanocne	wyrażają radość ze Zmartwychwstania Pańskiego, ze zwycięstwa śmierci.	<i>Otrzyście już lzy płaczący, Zwycięzca śmierci.</i>
Pieśni eucharystyczne, do Matki Bożej i Serca Jezusa	wyrażają miłość, oddanie Bogu i jego Matce, podziękowanie za dobro, za otrzymane łaski.	<i>Jezusa ukrytego, Cóż ci Jezu damy, Serdeczna Matko, Cześć Maryi.</i>
Pieśni pielgrzymkowe i oazowe	wyrażają braterstwo, radość ze wspólnego wysiłku, dążenie do dobra i wzajemnej przyjaźni.	<i>Abba Ojcze, Lud Twój Panie, lud pielgrzymi, W drogę z nami wyrusz Panie.</i>

Zainteresowanie kompozytorów – dzieckiem

Niezwykle ważnym aspektem związanym z wychowaniem współczesnej młodzieży jest kształtowanie postaw patriotycznych. Fenomenem XX-wiecznym jest niezwykle wzmożone – niespotykane nigdy wcześniej w dziejach muzycznych – zainteresowanie dzieckiem jako potencjalnym odbiorcą. Ta nowa sytuacja, będąca udziałem kompozytorów, wypłynęła z przemian społecznych, jakie dokonywały się w XX wieku, a także były pochodną pojawienia się nowych koncepcji wychowania muzycznego. W konsekwencji kompozytorzy podejmowali i nadal podejmują trud komponowania utworów przeznaczonych specjalnie dla dzieci – już nie tylko w ramach tzw. literatury pedagogicznej czy piosenek dla dzieci.

To zainteresowanie kompozytorów dzieckiem jako odbiorcą muzyki świadczy o zmianie stosunku samych kompozytorów do problemu edukacji muzycznej. Niewątpliwie wyzwaniem współczesnego świata stało się globalne spojrzenie na edukację muzyczną, w której oprócz nauczycieli aktywny udział wezmą również sami kompozytorzy.

Rola i funkcje pieśni w nauczaniu religii

W poniższym tekście zostanie ukazana dydaktyczna rola pieśni religijnej. Nazewnictwo przedmiotu w szkole zmieniało się z katechezy w dawniejszych czasach na obowiązującą religię.

Ojciec Święty Jan Paweł II wielokrotnie i przy różnych okazjach wypowiadał się na temat katechizacji i związanej z nią wychowania młodego człowieka. Podczas pielgrzymki do Polski w 1991 roku w jednym ze swoich przemówień skierowanych szczególnie do katechetów powiedział: „Młody człowiek jest wrażliwy na prawdę, sprawiedliwość, piękno, na inne wartości duchowe. Młody człowiek pragnie odnaleźć siebie samego, dlatego szuka, czasem burzliwie szuka, prawdziwych wartości i ceni tych ludzi, którzy ich nauczają i według nich żyją”¹³.

Dostrzegamy zatem, że we współczesnym świecie młody człowiek ceni dobrego kapłana, dobrego nauczyciela, dobrego profesora czy nawet dobrego przyjaciela, który umie odsłonić przed nim nowy świat wartości, wzbudzić w nim prawdziwy entuzjazm i nadać nowy kierunek życiu. Takiemu kształtowaniu postaw służy również katecheza, na której uczeń jako młody człowiek, spotykając się z Orędem Zbawienia, jednocześnie kształtuje swoje postawy. Jedną z dróg dotarcia do Niego właśnie z Orędem Zbawienia jest muzyka i śpiew. Na samym początku musimy sobie uświadomić fakt, że – a może przede wszystkim – odpowiedni dobór śpiewu, pieśni, piosenek religijnych czy utworów muzycznych stwarza możliwość dotarcia do młodych ludzi z Ewangelią. Próba dotarcia katechety do ucznia odbywa się niekiedy różnymi drogami i niewątpliwie jedną z tych dróg jest śpiew i muzyka¹⁴.

Ksiądz Ireneusz Pawlak w artykule *Jaka muzyka w katechezie* stwierdza:

Katechetyka, jako jedna ze szczególnie ważnych dyscyplin służących nauczaniu i wychowaniu, nie może nie zauważyć tak specyficznej i pomocnej dla niej dziedziny, jaką jest nauka, którą nazwano pedagogiką muzyczną. Termin ten stosowany jest w dwóch znaczeniach: jako nauka o wychowaniu muzycznym oraz jako praktyka wychowawcza. Pedagogika muzyczna jako dziedzina wiedzy, to jest nauki o kształceniu i wychowaniu muzycznym, obejmuje problematykę teologiczną i aksjologiczną (cele, wartości), ściśle teoretyczną (prawidłowości, zasady), technologiczną (treści i metody, środki i organizacja), a także pedantologiczną (nauczyciele)¹⁵.

Obecność więc muzyki w nauczaniu katechetycznym wynika bezpośrednio z połączenia podstawowych zadań katechezy z najbardziej istotnymi właściwościami samej muzyki. Muzyka bowiem jest nie tylko fenomenem akustycznym (sztuka dźwięku), ale również znaczącym wydarzeniem kulturowym (dzieło

¹³ https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/27wloclawek_06061991.html [dostęp 30.07.2019].

¹⁴ J. Zimny, *Muzyka i śpiew kościelny. Kształcenie organistów*, Sandomierz 2004, s. 110.

¹⁵ I. Pawlak, *Jaka muzyka w katechezie?*, „Roczniki Teologiczne XLVIII” 2001, z. 6, s. 69–70.

artystyczne). Dlatego też rzeczywistości te mogą być rozpatrywane zarówno na poziomie przekazu konkretnej wiedzy (funkcja pedagogiczna, muzyka jako pomoc w procesie nauczania prawd wiary), jak i na płaszczyźnie wychowawczej (funkcja wychowawcza, terapeutyczne możliwości muzyki). Szczególne znaczenie w tym względzie ma wartościowa muzyka religijna, tworzona we wszystkich epokach dziejów kultury chrześcijańskiej¹⁶.

Choć z jednej strony w naszym społeczeństwie można mówić o zaniku kultury muzycznej, z drugiej jednak trudno wyobrazić sobie współczesny świat bez muzyki. Dlatego muzyka jest i pozostanie jednym z ważniejszych środków wyrazu, w którym ludzie – szczególnie młodzi – odnajdują i prezentują własne wartości, pragnienia i lęki. Niestety u wielu młodych dominuje nastawienie na to, „by przede wszystkim brać”. Tendencja ta znajduje również odzwierciedlenie w dziedzinie, jaką jest muzyka. Swoisty „konsumpcjonizm muzyczny” bywa związany z nieprzemysłanym i bezkrytycznym „pochłanianiem” różnego rodzaju muzyki, często także tej mało wartościowej. Ważne jest zatem, aby pobudzić młodego człowieka do większego zaangażowania, tak na płaszczyźnie odbioru muzyki (większej refleksji nad słuchanym słowem i dźwiękiem), jak i na płaszczyźnie twórczości własnej. Ważna jest przy tym – szczególnie w szkolnej katechezie – korelacja ze szkolnymi zajęciami muzyki, a także mądre odwołanie się do muzycznych aspiracji i talentów poszczególnych uczniów¹⁷.

Śpiew był obecny w historii wszystkich ludów, a Kościół przyjął go także jako swój język. Śpiew i muzyka towarzyszyły człowiekowi od jego początków, wyrażały jego emocje, tęsknoty i nadzieje.

„Konstytucja o liturgii świętej Soboru Watykańskiego II” podkreśla, że śpiew kościelny związany ze słowami stanowi integralną i nieodzowną część uroczystej liturgii¹⁸, ponieważ przyczynia się do pełnego i aktywnego uczestnictwa wszystkich wiernych w liturgii¹⁹. Oczywiście śpiew i muzyka mogą, a nawet powinny być wykorzystane nie tylko w liturgii, ale także w katechezie, która przecież prowadzi do liturgii. Dlatego też bardzo ważnym elementem w procesie katechizacji jest muzyka i śpiew kościelny²⁰.

Poruszając problem dydaktycznej roli pieśni religijnej w katechezie, nie sposób nie odpowiedzieć na pytanie: jaka muzyka powinna być stosowana na katechezie? Odpowiedni jej dobór może w znacznym stopniu wzmocnić treści katechetyczne, a także pomóc w procesie wychowania katechizowanych²¹.

¹⁶ <http://www.katechetyka.diecezja.opole.pl/lex/muzyka.htm> [dostęp 30.07.2019].

¹⁷ R. Chałupniak, *Muzyka i katecheza. Kilka metod katechetycznych*, „Katecheta” 2002, nr 11, s. 21.

¹⁸ Konstytucja o liturgii świętej Soboru Watykańskiego II, 112, <http://ptm.rel.pl/czytelnia/dokumenty/dokumenty-soborowe/sobor-watykanski-ii/139-konstytucja-o-liturgii-swietej-sacrosanctum-concilium.html> [dostęp 26.05.2011].

¹⁹ Tamże, 30.

²⁰ Por. J. Zimny, dz. cyt., s. 111.

²¹ Tamże, s. 119–120.

Nie trzeba dzisiaj udowadniać, że muzyka stanowi integralną część uroczystej liturgii. Wprawdzie liturgia będzie ważna także bez muzyki, ale zostanie wówczas pozbawiona swego istotnego elementu, przez który trafia do uczestników zgromadzenia liturgicznego i pozwala im lepiej zrozumieć oraz przeżyć święte obrzędy. Ważną więc rzeczą jest uwrażliwienie, zwłaszcza młodego pokolenia, na piękno i formę obrzędów liturgicznych. W dużej mierze uzyskuje się te wartości za pomocą sztuki muzycznej²². Katecheza jest więc bardzo dobrym wprowadzeniem w Liturgię Eucharystyczną, gdyż kształtuje postawy umożliwiające dobry udział w Eucharystii. W tym przygotowaniu ważnym zagadnieniem jest zatem śpiew liturgiczny, który ubogaca liturgię, ożywia ją, czyni niekiedy bardziej zrozumiałą dla młodego człowieka.

Na pierwszym miejscu wśród śpiewów liturgicznych należy postawić dialogi i aklamacje. Ważnym elementem jest modlitwa *Ojciec nasz*, a ponieważ jest to modlitwa nie tylko liturgiczna, dlatego też można uczyć kilku melodii. Ponadto pośród innych śpiewów, które dzieci i młodzież winny poznać na katechezie, są: *Panie zmiłuj się nad nami*, *Baranku Boży*, *Chwała na wysokości Bogu*, *Wierzę w jednego Boga*. Inaczej mówiąc, dzieci i młodzież powinny być wdrażane w śpiew tzw. liturgicznych mszy polskich, które z reguły są wykonywane w naszych kościołach – choćby tych, które znajdują się w śpiewniku ks. Jana Siedleckiego²³.

Ważnym zagadnieniem w pracy katechetycznej jest, by katecheta podczas katechezy przygotowywał dzieci do udziału we mszy świętej, tzw. z udziałem dzieci. Należy wtedy tak dobierać pieśni, by dzieci mogły opanować słowa i melodię, aby treść była zrozumiała, a melodia niezbyt trudna. Zgodnie z „Dyrektorium o mszach świętych z udziałem dzieci” z 1 listopada 1973 roku „Dzieci należy uczyć tradycyjnych pieśni kościelnych. Nowe pieśni wolno wprowadzać, jeżeli ich słowa i melodia są zatwierdzone wyraźnie do użytku liturgicznego przez Konferencję Episkopatu (dla całej Polski)”²⁴.

Ważną jest więc rzeczą, aby podczas katechezy uwrażliwić dzieci i młodzież na piękno i formę obrzędów liturgicznych, również poprzez muzykę²⁵.

Oprócz śpiewu liturgicznego, za którego przygotowanie odpowiada w dużym stopniu katecheta, ważnym zagadnieniem jest także muzyka pozaliturgiczna. Katecheci mają prawo, a nawet obowiązek nauczać takiego repertuaru, który będzie sprzyjał bądź to zapamiętaniu pewnych prawd wiary, bądź też będzie ich ilustracją. Pomoce techniczne ułatwiają dzisiaj katechecie realizację zamysłu Kościoła w dziedzinie wychowania muzycznego katechizowanych. Wychowanie to prowadzi nie tylko do wykreowania pozytywnej osobowości ucznia, lecz do wychowania w sferze wiary. Jednak aby w sposób właściwy zrozumieć, czym

²² Por. I. Pawlak, dz. cyt., s. 74.

²³ Tamże, s. 75–77.

²⁴ https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/kkbids/eucharystia1_01011975.html [dostęp 30.07.2019].

²⁵ Por. J. Zimny, dz. cyt., s. 122.

jest śpiew i muzyka pozaliturgiczna, należy wpierw poznać różnicę, jaka występuje między pieśnią a piosenką²⁶.

Książd Pawlak pisze, że:

wśród wielu definicji pieśni kościelnej najbardziej przekonujące wydaje się sformułowanie R. Skerisa, według którego, za formę *pieśni kościelnej* uważa się tekst w języku narodowym, o charakterze chrześcijańskim, o metrycznej formie i stroficznej budowie, z melodią nadającą się do śpiewania w grupie i do wielokrotnego zastosowania. Pieśń kościelna nie jest pieśnią artystyczną w tym znaczeniu, jak np. pieśni Schuberta czy Karłowicza, ani pieśnią ludową w ścisłym znaczeniu tego pojęcia, ale otwarta jest na obydwie strony: ma w sobie coś z pierwszej, jak i z drugiej, ale z żadną z nich się nie identyfikuje. Stanowi ona rodzaj rzemiosła artystycznego, które należy oceniać opierając się na innych zasadach niż przy analizie dzieł muzyki autonomicznej. Wartościowanie pieśni utrudnia oddziaływanie na współczesne poglądy z jednej strony całego balastu historycznych kryteriów oceny, z drugiej zaś kryteriów nowych, którym pieśń kościelna nie jest w stanie od razu sprostać, jak np. kryterium oryginalności formy, niezależności od jakiegokolwiek tradycyjnego gatunku itp.²⁷

W związku z powyższym sformułowano pewne kryteria przy tego typu opracowaniach. Otóż w stosunku do tekstów i melodii pieśni nowo tworzonych postawiono pewne wymogi w ogólnych zarysach.

W odniesieniu do tekstów są one następujące:

1. Tekst musi być przystępny, ale nie może być prymitywny.
2. Tekst nie może posługiwać się językiem staroświeckim, który byłby albo śmieszny, albo niezrozumiały i wymagałby zbyt wielu objaśnień.
3. Tekst nie powinien być „rymowaną teologią”, choć z drugiej strony nie może być wyłącznie „fascynującą poezją”, która zawierałaby egzaltowane, przesadnie sformułowane lub nieprawdopodobne myśli.

Natomiast odnośnie do strony muzycznej wymienia się również trzy kryteria:

1. Sensowny związek między tekstem a melodią. Właściwy sposób wyrażania prawd bolesnych czy smutnych. Tekst o takim charakterze nie może być opatrzony „wesołą” melodią i na odwrót – tekst radosny melodią określaną jako np. *grave*.
2. Ważny jest w miarę wysoki poziom artystyczny. Występuje on wtedy, gdy wszystkie elementy dzieła muzycznego (melodia, rytm, harmonia, forma itd.) wykazują znaczne walory estetyczne.
3. Charakter i styl powinien odpowiadać nie tylko treści utworu, ale także jego przeznaczeniu do służby bożej. W sensie negatywnym przez ten postulat rozumie się na ogół niedopuszczanie do użytku liturgicznego tzw. przeboju (hitu). Fakt ten nie oznacza, iż należałoby wykluczać wykorzy-

²⁶ Tamże, s. 123.

²⁷ I. Pawlak, dz. cyt., s. 84.

stywanie najnowszych technik kompozytorskich. Jednak do tego rodzaju praktyki zdolni są kompetentni twórcy. Styl pieśni powinien respektować prostotę wynikającą z ograniczonych możliwości wykonawczych śpiewającej wspólnoty liturgicznej, uwzględniać pierwszoplanową rolę melodii oraz być otwartym na nowe zdobycze muzyki i odczucia estetyczne współczesnego człowieka. Inaczej mówiąc, powinien on spełniać wymogi artystyczne i postulaty stawiane przez Kościół²⁸.

Jeśli chodzi zaś o piosenkę religijną, jest to pewna odmiana pieśni nabożnej, krótki utwór słowno-muzyczny, wyrażający treści religijne. Formę jej charakteryzuje prostota, chwytliwość i łatwa przyswajalność. W zależności od okoliczności można ją stosować w różnych miejscach i w wielu grupach. Generalnie teksty piosenek można podzielić na biblijne i pozabiblijne. Dość pokaźna liczba piosenek religijnych reprezentuje jednak treści zbyt mało wartościowe, niezawierające głębszych myśli, a niekiedy wręcz pełne fantazji i rozczulania się nad sobą. Takie piosenki zawierają sentymentalne frazesy, subiektywne odczucia i nierealne oczekiwania. Muzyka piosenek religijnych nawiązuje w swoim charakterze do piosenek świeckich. I na tym odcinku wiele do zrobienia mają katecheci, by ukazywać uczniom te wartości, które stanowią bogactwo duchowe dla człowieka²⁹.

A zatem jaka jest ta dydaktyczna rola pieśni? Nie ulega dzisiaj wątpliwości, że muzyka ma wielki wpływ na rozwój każdego człowieka we wszystkich etapach jego życia. Od zawsze (co czytamy już w 1 Sm 16, 14–23) doceniano oczyszczające znaczenie muzyki, jej rolę w kształtowaniu i doskonaleniu postaw moralnych bądź też jej oddziaływanie terapeutyczne³⁰.

W świetle aktualnego stanu badań odpowiednia muzyka i właściwy odbiór przekazywanych treści może pozytywnie oddziaływać na wnętrze (duszę) i stan emocjonalny człowieka, czego niewątpliwym dowodem jest prężnie rozwijająca się dziedzina muzykoterapii. Odkrywamy zatem prawdę, że pod wpływem muzyki wzrasta wrażliwość człowieka. Jego reakcja na muzykę jest często natychmiastowa, może nawet instynktowna. W odpowiedzi na regularny rytm większość ludzi reaguje fizycznie. Świat pełen jest powtarzających się odgłosów. Nawet tak prozaiczna dla nas czynność jak chodzenie przyczynia się do powstawania dźwięków. Takie zestrojenie naszego umysłu i ciała z otaczającym nas światem dźwięków uspokaja³¹. Mając zatem tak wielki wpływ na człowieka, muzyka stanowi bardzo ważny element w procesie wychowania, pozytywnie wpływając na rozwój dzieci i młodzieży.

Jak już wspomniałam, właśnie poprzez muzykę, jako jeden z ważniejszych środków wyrazu, młodzi ludzie odnajdują i prezentują własne wartości, pra-

²⁸ Por. tamże, s. 84–85.

²⁹ Por. J. Zimny, dz. cyt., s. 125.

³⁰ 1 Sm 16, 14–23, <https://biblijni.pl/1Sm,16,14-23> [dostęp 26.05.2021].

³¹ A. Wilson-Dickson, *Historia muzyki chrześcijańskiej*, Warszawa 2007, s. 11–12.

gnienia i lęki³². Idąc za stwierdzeniem Marii Przychodzińskiej-Kaciczak, przeżycie muzyczne może brać też udział w kształtowaniu postaw moralnych. Wartości muzyczne stanowiące przedmiot zainteresowania szkoły, nauczyciela są już formowaniem postawy dzieci i młodzieży w stosunku do wartości kultury, a więc kształtowaniem umiejętności wyboru, a co za tym idzie, kształtowaniem oblicza moralno-intelektualnego³³. Muzyka zatem jako wyraz wartości i wiary młodego człowieka, która jednocześnie staje się elementem kultury, winna znaleźć się w polu zainteresowania w ramach zajęć z katechezy.

Książd Pawlak stwierdza: „Nie można bowiem sobie wyobrazić katechezy wyłącznie jako suchego, systematycznego wykładu, przekazującego prawdy katechizmowe. Katecheza musi stosować różne metody i chwycić się wielu środków, aby owe prawdy dzieciom przybliżyć i w odpowiedni sposób je zilustrować. Jednym z takich sposobów jest sztuka muzyczna”³⁴.

Ważne jest więc, jeśli chodzi o muzykę, postawienie wyraźnego celu nauczania, czyli odnalezienie funkcji muzyki w katechezie i jej znaczenia dla całokształtu życia chrześcijańskiego formowanego człowieka³⁵. Dzięki muzyce ludzie mogą wyrazić, poprzez czasową organizację gestów i dźwięków, strukturę swojej wiedzy i relacje społeczne³⁶. Śpiewanie jest uzewnętrznianiem zachwytu duszy dla piękna, uwidacznia liryzm serca zafascynowanego czymś nieprzewidzianym. To, co rodzi się w człowieku, zostaje uzewnętrznione przez śpiew. Śpiew podkreśla niewyczerpaną nadzieję ludzkiego serca, która pomaga pogodnie podchodzić do trudności, również tych bardzo wielkich, które nieraz osłabiają w człowieku pragnienie życia.

Śpiewanie jest przejawem nadziei, wyraża żywą relację z Bogiem. Poprzez śpiew, który jest radością człowieka wiary, człowiek pragnie uzewnętrzniać stany swojej duszy, bez względu na to, czy są one radosne, czy smutne³⁷.

Maria Przychodzińska-Kaciczak w książce *Dziecko i muzyka* stwierdza, że nawet jeżeli muzyka uczuć nie zawiera, to potrafi je wywoływać. Odczuwanie muzyki jest osobistą przygodą każdego człowieka. Poprzez muzykę człowiek potrafi wyjść poza własną rzeczywistość uczuciową. A przecież istotnym celem wychowania jest budzenie żywych, coraz to nowych, różnorodnych uczuć³⁸. Muzyka poprzez różne formy i środki wywołuje w słuchaczu bądź też w wykonawcy bogatą skalę ludzkich przeżyć-uczuc³⁹.

Zatem śpiew, poprzez fascynację pięknem, pomaga człowiekowi w wychodzeniu z siebie samego, w zapominaniu o sobie. Jest pewnego rodzaju wycho-

³² https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/rec_wokol_katech.html [dostęp 30.07.2019].

³³ Por. M. Przychodzińska-Kaciczak, *Muzyka...*, s. 198–201.

³⁴ I. Pawlak, dz. cyt., s. 69.

³⁵ Por. J. Zimny, dz. cyt., s. 113.

³⁶ J.A. Sloboda, *Umysł muzyczny. Poznawcza psychologii muzyki*, Warszawa 2002, s. 326.

³⁷ Por. J. Zimny, dz. cyt., s. 114.

³⁸ M. Przychodzińska-Kaciczak, *Dziecko i muzyka*, Warszawa 1974, s. 83.

³⁹ Por. E. Lipska, M. Przychodzińska, *Drogi do muzyki...*, s. 286.

dzeniem w nieskończoność, dzięki porzuceniu przypadkowości. Poprzez śpiew katechizowani mają wielką szansę na wejście w głębię treści katechetycznych. Takie otwarcie się na Boga poprzez śpiew kształtuje człowieka zgodnie z jego skłonnościami, aby doświadczenie żywej relacji z Bogiem mogło zakorzenić się na trwałe w duchu. W katechezie istnieje ogromna szansa, by treści, ale i formy katechezy uczynić bardziej przystępnymi, czytelnymi i bliskimi.

Człowiek, który oddaje się śpiewaniu, pozwala przeniknąć się treści wyśpiewanych słów, pozwala się im kształtować. Język mówiony nie zawsze potrafi wyrazić takie doświadczenie. Śpiewanie jest także wyrazem wspólnoty i harmonii ożywiającej zgromadzenie wierzących. Śpiew, wyrażając wspólnotę Kościoła, uwidacznia wewnętrzną sferę wiary i pozwala człowiekowi na odkrywanie swojego wnętrza. Jest siłą nadziei, wyrazem dyspozycyjności wobec transcendencji, której człowiek pozwala się kształtować⁴⁰. Nie wolno zapomnieć, że oprócz wielkiego wpływu muzyki na kształtowanie wnętrza człowieka oraz jego postaw, muzyka i śpiew na katechezie pozwalają na zapoznanie się ucznia z tak przecież bogatym repertuarem pieśni religijnych⁴¹.

W książce *Drogi do muzyki* autorki piszą, iż „Każdy naród ma swoje pieśni. Wyrastają one z jego historii, wydarzeń i przemian kulturowych”⁴². Historia narodu tkwi również w pieśniach, gdzie magia poezji i muzyki powodowały, że zbiorowość ludzka w momentach o szczególnie intensywnym ładunku emocjonalnym opowiada o wielkich czynach, wielkich ludziach czy ważnych wydarzeniach⁴³. A jak czytamy w „Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce”, również katecheza winna przekazywać prawdę o historii narodu⁴⁴.

Odkrywając tak wielką wartość dydaktyczną muzyki i śpiewu na katechezie, która uczy i wychowuje⁴⁵, należy zastanowić się nad tym, czy współcześni katecheci są w stanie posługiwać się jakimkolwiek instrumentem, choćby gitarą, ale w sposób fachowy? Czy potrafią czytać nuty i przekładać je na dźwięki. Zważywszy na to, co wcześniej zostało powiedziane odnośnie do znaczenia muzyki w dziele wychowania młodego człowieka, należy coraz częściej stawiać pytanie: Czy współcześni katecheci posiadają choćby dostateczną znajomość metod nauczania muzyki? Czy są wystarczająco biegli w problematyce doboru odpowiedniego repertuaru muzycznego dla swoich uczniów? Zapewne większość z nich niestety nie może odpowiedzieć pozytywnie na te pytania⁴⁶.

⁴⁰ Por. J. Zimny, dz. cyt., s. 115.

⁴¹ I. Pawlak, dz. cyt., s. 77.

⁴² E. Lipska, M. Przychodzińska, *Drogi do muzyki...*, s. 16.

⁴³ Por. tamże.

⁴⁴ http://kosciol.wiara.pl/files/old/kosciol.wiara.pl/elementy/katechetyczne/Dyrektorium_Katechetyczne.pdf [dostęp 30.07.2019].

⁴⁵ Por. I. Pawlak, dz. cyt., s. 69.

⁴⁶ Por. J. Zimny, dz. cyt., s. 118–119.

Ireneusz Pawlak przypomina, że:

Seminaria nauczycielskie w okresie międzywojennym kształciły w Polsce przyszłych pedagogów także w dziedzinie muzyki. Każdy ze studentów musiał w dostatecznym stopniu opanować grę na jakimś instrumencie (najczęściej na skrzypcach), posiadać umiejętność czytania nut i nauczania muzyki, zwłaszcza śpiewu. Współcześni katecheci powinni być w znacznej mierze kontynuatorami dawnych dobrych tradycji nauczycielskich⁴⁷.

Świadomy tego stanu rzeczy i zagrożeń, jakie on ze sobą niesie, Episkopat Polski w „Instrukcji o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II” z 8 lutego 1979 roku wydał polecenie: „Odpowiednie przygotowanie muzyczne, tak teoretyczne jak i praktyczne, powinni otrzymać także katecheci zakonni i świeccy, by mogli w swej pracy służyć pomocą duszpasterzom”⁴⁸.

Kodeks prawa kanonicznego również zaznacza, że nauczanie katechetyczne winno być prowadzone z wykorzystaniem wszelkich środków, pomocy dydaktycznych, które wydają się bardziej skuteczne w poznawaniu nauki katolickiej⁴⁹. A jedną z dróg dotarcia katechety do młodego pokolenia jest zapewne śpiew i muzyka⁵⁰.

Współczesny model wychowania integrujący różne dziedziny wiedzy powinien być dodatkowym argumentem mobilizującym nauczycieli religii zarówno świeckich, jak i duchownych do włączenia elementów szeroko rozumianej kultury muzycznej w obręb katechezy. Odpowiednie wykorzystanie i propagowanie wartościowej muzyki na katechezie może przynieść niewymierne korzyści nie tylko w wychowaniu religijnym młodego człowieka, ale także w szerszym wymiarze, przygotowując go do korzystania, a może nawet tworzenia akceptowanych powszechnie dóbr kultury. Warto jednak zauważyć, że katecheza dysponuje większymi możliwościami w wykorzystywaniu przykładów muzycznych niż liturgia, czerpiąc je nie tylko z profesjonalnej muzyki artystycznej, ale również z szeroko rozumianej twórczości o charakterze bardziej popularnym. Jednak podstawowymi kryteriami doboru muzyki czy śpiewu powinny być zawsze zalecenia posoborowej „Instrukcji o muzyce w świętej liturgii. Musicam sacram” z 5 marca 1967 roku, opierającej się na tradycji, przesłankach wynikających z charakteru świętych czynności oraz historycznych komponentów stylu kościelnego, która pod pojęciem muzyki sakralnej rozumie „tę muzykę, która powstała dla oddawania chwały Panu Bogu i odznacza się świętością, oraz doskonałością formy”⁵¹.

⁴⁷ I. Pawlak, dz. cyt., s. 72–73.

⁴⁸ Instrukcja o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II, 33, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/kkbids/muzyka_08021979.html [dostęp 30.07.2019].

⁴⁹ *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984, Kan. 779.

⁵⁰ Por. J. Zimny, dz. cyt., s. 112.

⁵¹ Instrukcja o muzyce w świętej liturgii. Musicam sacram, 4a, <https://musicamsacram.pl/documents/download/musicamsacram.pdf> [dostęp 30.07.2019].

Podręczniki do muzyki i religii

Przyjrzyjmy się teraz podręcznikom szkolnym i zawartym w nich treściom dotyczącym pieśni religijnej na przedmiotach muzyka i religia, na I i II etapie kształcenia w szkole podstawowej.

I etap obejmuje klasy I–III (edukacja muzyczna). W tabeli 3 zostały podane wszystkie podręczniki zatwierdzone na rok szkolny 2018/2019, które można znaleźć na stronie Ministerstwa Edukacji Narodowej. W celu dopełnienia całego zestawu podręczników wraz z treściami związanymi z pieśnią religijną zostały przedstawione również podręczniki z lat 2014–2016.

Tabela 3. Wykaz podręczników do przedmiotu muzyka na I etapie edukacyjnym⁵²

Lp.	Tytuł	Autor	Wydawca	Data dopuszczenia	Numer ewidencyjny	Treści dotyczące pieśni religijnej
1	<i>Elementarz XXI wieku</i> . Podręcznik. Klasa I. Części 1–4	Ewa Hryszkiewicz, Barbara Stępień, Małgorzata Ogrodowczyk, Krysztyna Bielenica, Maria Bura, Małgorzata Kwil, Bogusława Lankiewicz, Joanna Winiecka-Nowak	Nowa Era Spółka z o.o.	23.09.2014	724/1/2014	brak
2	<i>Elementarz XXI wieku</i> . Podręcznik. Klasa II. Części 1–4	Ewa Hryszkiewicz, Barbara Stępień, Małgorzata Ogrodowczyk, Krysztyna Bielenica, Maria Bura, Małgorzata Kwil, Bogusława Lankiewicz, Joanna Winiecka-Nowak	Nowa Era Spółka z o.o.	10.03.2015	404/3, 4/2013/2015	brak
3	<i>Elementarz XXI wieku</i> . Podręcznik. Klasa III. Części 1–4	Ewa Hryszkiewicz, Barbara Stępień, Małgorzata Ogrodowczyk, Krysztyna Bielenica, Maria Bura, Małgorzata Kwil, Bogusława Lankiewicz, Joanna Winiecka-Nowak	Nowa Era Spółka z o.o.	26.01.2016	404/5, 6/2014/2016	brak
4	<i>Gra w kolory</i> . Podręcznik. Klasa 1. Część 1, 2	Barbara Mazur, Beata Sokołowska, Katarzyna Zagórska	Wydawnictwo Juka-91 Spółka z o.o.	27.08.2014	721/1/2014	-
5	<i>Gra w kolory</i> . Podręcznik. Klasa 1. Część 3, 4	Barbara Mazur, Beata Sokołowska, Katarzyna Zagórska	Wydawnictwo Juka-91 Spółka z o.o.	27.08.2014	721/2/2014	-

⁵² https://podreczniki.men.gov.pl/wykaz_dopuszczone_lista3.php [dostęp 15.03.2019].

cd. tabeli 3

6	<i>Gra w kolory.</i> Podręcznik. Klasa 2. Części 1–4	Katarzyna Grodzka, Anna Parzęcka, Beata Sokołowska	Wydawnictwo Juka-91 Spółka z o.o.	6.07.2015	721/3/2015	-
7	<i>Gra w kolory.</i> Podręcznik. Klasa 3. Części 1–4	Katarzyna Grodzka, Anna Parzęcka, Beata Sokołowska	Wydawnictwo Juka-91 Spółka z o.o.	28.07.2016	721/4/2016	-
8	<i>Tropiciele.</i> Edukacja wczesnoszkolna w klasie 1. Podręcznik. Części 1–5	Agnieszka Burdzińska, Agnieszka Banasiak, Jolanta Dymarska, Jadwiga Hanisz, Marzena Koła- czyńska, Beata Nadarzyńska	Wydawnictwa Szkolne i Pedago- giczne S.A.	16.06.2015	761/1/2015	-
9	<i>Tropiciele.</i> Edukacja wczesnoszkolna w klasie 2. Pod- ręcznik. Części 1–5	Agnieszka Banasiak, Agnieszka Bur- dzińska, Aldona Danielewicz-Mali- nowska, Jolanta Dymarska, Jadwiga Hanisz, Agnieszka Kamińska, Rafał Kamiński, Marzena Kołaczyńska, Beata Nadarzyńska	Wydawnictwa Szkolne i Pedago- giczne S.A.	9.03.2016	761/2/2016	-
10	<i>Tropiciele.</i> Edukacja wczesnoszkolna w klasie 3. Podręcznik. Części 1–5	Agnieszka Banasiak, Agnieszka Burdzińska, Aldona Danielewicz- Malinowska, Jadwiga Hanisz, Ewa Kłos, Wawrzyniec Kofta, Agnieszka Kamińska, Rafał Kamiński, Beata Nadarzyńska	Wydawnictwa Szkolne i Pedago- giczne S.A.	3.06.2016	761/3/2016	-
11	<i>Kolorowa klasa.</i> Edukacja wcze- snoszkolna 1. Podręcznik. Część 1, 2	Agnieszka Mitoraj-Hebel, Kata- rzyna Sirak-Stopińska, Katarzyna Brzeskowska	Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o.	4.08.2016	777/1/2016	-

Analizując tabelę 3, zauważyć można, że dopuszczone zostały cztery podręczniki na I etapie edukacyjnym do zajęć z przedmiotu edukacja muzyczna, z różnych wydawnictw m.in.: Nowa Era, Wydawnictwo Juka, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON. Z wyżej wymienionych podręczników tylko *Elementarz XXI wieku* jest podręcznikiem typowo do muzyki, tzw. podręcznikiem przedmiotowym, i jedynie on został poddany badaniom pod kątem muzyki – treści dotyczących pieśni religijnej w nim występujących.

II etap nauczania to klasy IV–VIII (muzyka). W tabeli 4 zostaną przedstawione podręczniki z muzyki dopuszczone do użytku w roku szkolnym w latach 2017–2019.

Tabela 4. Wykaz podręczników do przedmiotu muzyka na II etapie edukacyjnym⁵³

Lp.	Tytuł	Autor	Wydawca	Data dopuszczenia	Numer ewidencyjny	Treści dotyczące pieśni religijnej
1	<i>Lekcja muzyki.</i> Podręcznik do muzyki dla klasy czwartej szkoły podstawowej	Monika Gromek, Grażyna Kilbach	Nowa Era Spółka z o.o.	13.06.2017	852/1/2017	Autorzy podręcznika bardzo niewiele miejsca poświęcają muzyce o charakterze religijnym. Znajdują się trzy pieśni bożonarodzeniowe z materiałem nutowym (kolędy), takie jak: <i>Lulajże, Jezuniu, Przybieżeli do Betlejem</i> oraz <i>Jezus Malusiński</i> . Do ostatniej z wymienionych kolęd w podręczniku znajduje się partytura z wykorzystaniem instrumentów Orffa.
2	<i>Lekcja muzyki.</i> Podręcznik do muzyki dla klasy piątej szkoły podstawowej	Monika Gromek, Grażyna Kilbach	Nowa Era Spółka z o.o.	13.04.2018	852/2/2018	W temacie związanym ze świętami Bożego Narodzenia zostały zamieszczone polskie kolędy i pastorałki, takie jak: <i>Przybieżeli do Betlejem</i> , <i>Oj, maluśki, maluśki</i> , <i>Z narodzenia Pana</i> czy też <i>Bóg się rodzi</i> . W podręczniku wyjaśnione są również terminy: <i>kolęda</i> , <i>pastorałka</i> . W podręczniku znajduje się także temat dotyczący muzyki średniowiecza i renesansu, gdzie przedstawiona została najstarsza polska pieśń religijna <i>Bogurodzica</i> . Obok odnajdziemy wyjaśnienie terminu <i>psalm</i> wraz z przykładem <i>Niesiecie chwałę mocarze</i> . Temat ten zawiera infografikę zatytułowaną „Złoty wiek muzyki polskiej”.
3	<i>Lekcja muzyki.</i> Podręcznik do muzyki dla klasy szóstej szkoły podstawowej	Monika Gromek, Grażyna Kilbach	Nowa Era Spółka z o.o.	18.02.2019	852/3/2019	W temacie „Jednym głosem – wielogłosem. Sposoby wykonywania muzyki wokalne” uczeń dowiaduje się o najdawniejszych polskich pieśniach religijnych, takich jak: <i>Bogurodzica</i> , <i>Gaude Mater</i> . W temacie „Kolędy świata” opisana została historia oraz okoliczności powstania kolędy <i>Cicha noc</i> .

⁵³ https://podreczniki.men.gov.pl/wykaz_dopuszczone_lista5.php [dostęp 15.03.2019].

cd. tabeli 4

4	<i>klucz muzyki.</i> Podręcznik do muzyki dla klasy siódmej szkoły podstawowej	Monika Gromek, Grażyna Kilbach	Nowa Era Spółka z o.o.	17.07.2017	852/4/2017	Brak informacji na temat pieśni religijnych ani muzyki religijnej. W „dodatkowym repertuarze” znajduje się tylko jedna pieśń – <i>Bóg się rodzi</i> . Podręcznik zawiera również zapis nutowy pieśni bożonarodzeniowych: <i>Cicha noc, Przynieśli do Betlejem</i> oraz <i>Pójdźmy wszyscy do stajenki</i> .
5	<i>Klucz do muzyki.</i> Podręcznik. Szkoła podstawowa. Klasa 4	Urszula Smoczyńska, Katarzyna Jakóbczak-Drażek, Agnieszka Sołtysik	Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne S.A.	14.06.2017	858/1/2017	W podręczniku znajdują się koledy: <i>Gdy śliczna Panna, Jam jest dudka</i> czy <i>Wśród nocej ciszy</i> .
6	<i>Klucz do muzyki.</i> Podręcznik. Szkoła podstawowa. Klasa 5	Urszula Smoczyńska, Katarzyna Jakóbczak-Drażek, Agnieszka Sołtysik	Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne S.A.	15.05.2018	858/2/2018	Jest wzmianka o roli muzyki religijnej i sakralnej. Uczeń zna pojęcie muzyki sakralnej. Opisana jest również ciekawa grupa pieśni religijnych zwana <i>negro spirituals</i> . Spiewali je czarni niewolnicy pracujący na plantacjach w Ameryce Północnej w XIX wieku. Uczniowie akompaniują na instrumentach perkusyjnych do jednej z <i>negro spirituals</i> . W podręczniku znajdują się także koledy <i>Pójdźmy wszyscy do stajenki</i> oraz <i>Jezus Malusieńki</i> , do których uczniowie grają na fletach lub dzwonkach chromatycznych.
7	<i>Klucz do muzyki.</i> Podręcznik. Szkoła podstawowa. Klasa 7	Urszula Smoczyńska, Katarzyna Jakóbczak-Drażek, Agnieszka Sołtysik	Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne S.A.	29.06.2017	858/4/2017	W podręczniku można znaleźć pieśni historyczne <i>Gaude Mater Polonia</i> oraz <i>Bogurodzica</i> . W jednym z tematów opracowana została koleda <i>Dzisiaj w Betlejem</i> na dwa głosy.
8	<i>Muzyka 4.</i> Podręcznik dla szkoły podstawowej	Justyna Górską-Guzik	Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o.	11.07.2017	902/1/2017	Koledy <i>Bóg się rodzi</i> , <i>Jam jest dudka</i> .

9	<i>Muzyka 5. Podręcznik dla szkoły podstawowej</i>	Justyna Górska-Guzik	Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o.	22.08.2018	902/2/2018	Brak informacji poświęconej pieśniom religijnym.
10	<i>Muzyka 7. Podręcznik dla szkoły podstawowej</i>	Justyna Górska-Guzik	Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o.	21.08.2017	902/4/2017	Brak informacji poświęconej pieśniom religijnym.
11	<i>Muzyka. Podręcznik dla klasy czwartej szkoły podstawowej</i>	Teresa Wójcik	Grupa MAC S.A.	17.07.2017	909/1/2017	Kolędy <i>Cicha noc, Przybieżeli do Betlejem</i> z zapisem nutowym.
12	<i>Muzyka. Podręcznik dla klasy piątej szkoły podstawowej</i>	Teresa Wójcik	Grupa MAC S.A.	9.05.2018	909/2/2018	-
13	<i>Muzyka. Podręcznik dla klasy siódmej szkoły podstawowej</i>	Teresa Wójcik	Grupa MAC S.A.	17.07.2017	909/4/2017	-

Po analizie tabeli 4 stwierdzić należy, że dopuszczone zostały podręczniki do zajęć z muzyki na II etapie edukacyjnym z następujących wydawnictw: Nowa Era, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON oraz Grupa MAC.

Dalszej analizie zostaną poddane podręczniki do religii. Wykaz podręczników na I etapie nauczania (klasy I–III) prezentuje tabela 5.

Tabela 5. Wykaz podręczników do przedmiotu religia na I etapie edukacyjnym⁵⁴

Lp.	Tytuł	Autor	Wydawca	Data dopuszczenia	Numer ewidencyjny	Treści związane z pieśnią religijną
1	<i>W imię Ojca i Syna i Ducha Świętego. Część 1, 2 (Klasa I)</i>	Piotr Tomasiak, Robert Szewczyk	Wydawnictwo Katechetyczne (Warszawa)	25.05.2015	AZ-11-01/10- -W1/12	brak
2	<i>A oto Ja, jestem z wami (Klasa II)</i>	Piotr Tomasiak	Wydawnictwo Katechetyczne (Warszawa)	23.05.2016	AZ-12-01/10- -WA2/13	brak
3	<i>Kto spożywa moje Ciało, ma życie (Klasa III)</i>	Piotr Tomasiak	Wydawnictwo Katechetyczne (Warszawa)	20.06.2016	AZ-12-01/10- -WA2/13 ¹	W podręczniku autor zawarł kilka pieśni religijnych: <i>Tak Bóg umiłował świat, Com przyrzekł Bogu przy chrzcie raz, Bóg jest Miłością, Zbliżam się w pokorze oraz Pan wieczernik przygotował</i> . Ukazane są również pieśni na ofiarowanie: <i>Ofiaruję Tobie, Panie mój, Jeden chleb, co zmienia się w Chrystusa Ciało</i> . Są także pieśni religijne, takie jak: <i>Gdybym wiarę tak małą miał, Wierzę, lecz moja wiara, Panie oraz ulubiona pieśń (piosenka) papieża Jana Pawła II – Barka</i> .

⁵⁴ <https://sp8pruszokow.pl/wp-content/uploads/2018/07/wykaz-podrecznikow-18-19.pdf> [dostęp 19.04.2019].

Wykaz podręczników do religii na II etapie nauczania (klasy IV–VIII) prezentuje tabela 6.

Tabela 6. Wykaz podręczników do przedmiotu religia na II etapie edukacyjnym⁵⁵

Lp.	Tytuł	Autor	Wydawca	Data dopuszczenia	Numer ewidencyjny	Treści związane z pieśnią religijną
1	<i>Jestem chrześcijaninem</i> (Klasa IV)	Mariusz Czyżewski, Piotr Tomasiak	Wydawnictwo Katechetyczne (Warszawa)	9.05.2013	AZ-21-01/10- -WA-3/13	Jedyna piosenka religijna, która została umieszczona to <i>Zaufaj Panu już dziś</i> .
2	<i>Wierzę w Jednego Boga</i> (Klasa V)	Mariusz Czyżewski	Wydawnictwo Katechetyczne (Warszawa)	2.06.2014	AZ-22-01/10- -WA-3/14	Brak informacji związanych z pieśnią religijną.
3	<i>Wierzę w święty Kościół powszechny</i> (Klasa VI)	Piotr Tomasiak	Wydawnictwo Katechetyczne (Warszawa)	5.06.2014	AZ-23-01/10-WA-5/14	Autor umieścił jedynie <i>Nie rzucim, Chryste</i> oraz <i>Jeden chleb</i> . Nie znajdziemy tematu poświęconego <i>stricte</i> pieśni religijnej.
4	<i>Twoje słowo światłem na mojej drodze</i> (Klasa VII)	Piotr Tomasiak	Wydawnictwo Katechetyczne (Warszawa)	30.04.2012	AZ-31-01/10- -WA-1/12	W treściach podręcznika nie zostały zawarte informacje na temat muzyki i pieśni religijnej.
5	<i>Ty ścieżkę życia mi ukazesz</i> (Klasa VIII)	Piotr Tomasiak	Wydawnictwo Katechetyczne (Warszawa)	11.04.2013	AZ-32-01/10- -WA-1/13	Tematyka pieśni religijnej nie została poruszona.

⁵⁵ Tamże.

Pieśń jako ogniwo łączące lekcje muzyki i religii – kilka zdań refleksji

Jak stwierdziłam we wstępie niniejszego artykułu, utwory religijne spełniają wiele zadań z zakresu poznawania zasad muzyki, historii narodu, kształtowania uczuć patriotycznych, kształcenia miłości, dobra, poczucia wspólnoty, można wobec tego postawić pytanie: Dlaczego tak mało utworów, pieśni religijnych znalazło miejsce w podręcznikach szkolnych dla szkoły podstawowej na muzyce i religii? Przecież pieśni religijne spełniają bardzo ważną funkcję związaną z liturgią w Kościele katolickim – uświetniają wszelkie uroczystości związane ze świętami występującymi w roku kościelnym oraz wszelkie ceremonie związane z mszami i nabożeństwami, a także samą wspólnotą religijną, dodatkowo zaś wzbudzają uczucia patriotyczne.

Ksiądz Jan Szadowski, propagator pieśni religijnej w diecezji warmińskiej, miał świadomość znaczenia i wyjątkowości polskiego śpiewu. W zachowanej korespondencji tak pisał: „Każdy naród ma swoje właściwości, u narodu polskiego natchnione uczucie religijne wyraża się po największej części przez pieśń religijną [...]. Żywa wiara u Polaków [...] czerpie swoją siłę z pieśni religijnych”⁵⁶. Podkreślał także bogactwo polskiego religijnego repertuaru: „Żaden naród nie posiada tak wielkiego bogactwa pieśni jak polski [...]. Byłaby szkoda, gdyby mu miało zagać [...]”⁵⁷. Wymiar religijny pieśni spletał się z pierwiastkiem narodowym. Można zatem stwierdzić, że utwory te odgrywały niebagatelną rolę w kontekście funkcji społeczno-polityczno-religijnych i stanowiły brzemienne w skutki edukację religijną i narodową.

Pieśń kościelna pełni niezwykle istotną funkcję w życiu duchowym społeczeństwa. Zawsze była nośnikiem wartości kulturowych. Na przykładzie rozwoju całej historii nowożytnej muzyki widzimy, jak wielką była inspiracją w twórczości wielu najwybitniejszych kompozytorów. Jej piękno wyrażało się w prostocie, a zarazem dobrze zbudowanej melodii według zasad teorii muzyki. Zbiory pieśni tworzone więc były nie tylko przy uwzględnieniu kryteriów literackich, treściowych, ale także muzycznych⁵⁸.

Analizując podręczniki z lekcji muzyki, można stwierdzić, że tych treści praktycznie nie ma, natomiast w podręcznikach do religii sporadycznie pojawiają się pieśni religijne. Ze względu na ograniczoną liczbę godzin muzyki i religii w podręcznikach poświęconych tym przedmiotom temat muzyki religijnej i samych pieśni religijnych jest przez ich autorów traktowany po macoszemu. Niestety, skutki takiego stanu rzeczy mają swoje odzwierciedlenie w niskim poziomie wiedzy uczniów na ww. tematy.

⁵⁶ R. Kaczorowski, dz. cyt., s. 61.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ B. Grabowski, *Muzyka w przestrzeni sakralnej*, [w:] R. Kaczorowski (red.), dz. cyt., s. 91.

Myślę (obserwując praktyki pedagogiczne w szkole podstawowej na przedmiocie muzyka zarówno w szkołach świeckich, jak i szkołach katolickich), że nieco więcej śpiewu religijnego pojawia się w szkołach, których patronem został św. Jan Paweł II lub jakiś inny święty. Wówczas pieśni religijne wykonywane są podczas wpisanych na stałe do kalendarza imprez szkolnych świąt patrona szkoły. Liczba takich szkół jest jednak znikoma.

Dokonując przeglądu podręczników nauczania przeznaczonych do wykorzystania w szkole podstawowej, stwierdzić należy, że znajdują się wśród nich przykłady utworów religijnych do śpiewania i słuchania w poszczególnych klasach, a do najczęściej spotykanych należą: *Bogurodzica*, *Gaude Mater Polonia*, psalmy Mikołaja Gomółki, kolędy i pastorałki. Z powyższego wynika, że najczęściej występują utwory związane z okresem średniowiecza i renesansu, z okresu baroku spotykamy utwory Jana Sebastiana Bacha⁵⁹ oraz Jerzego Fryderyka Haendla⁶⁰.

Reasumując, uważam, że na każdym etapie nauczania nauczyciele muzyki i religii powinni dokonywać korelacji międzyprzedmiotowej np. z historią, literaturą czy plastyką. Łączenie muzyki z historią i wiedzą o społeczeństwie to przede wszystkim poznawanie pieśni historycznych, patriotycznych i religijnych, które wzbogacają jednocześnie ucznia o wiedzę historyczną, dzięki której może lepiej poznać i zrozumieć styl epoki, postawy i uczucia ludzi. Teksty tych pieśni są przecież cennym źródłem historycznym, gdyż przybliżają daną epokę, obyczaje, język, postacie i style muzyczne.

Różnorodność programów nauczania umożliwia nauczycielom swobodę w ich wyborze, rozwija twórcze podejście do procesu kształcenia.

W procesie edukacyjnym nauczyciele eksperymentują, zmieniają i doskonalą formy i metody pracy z uczniami, a także dostosowują swoje działania do warunków, w jakich pracują.

Zawód nauczyciela należy do profesji twórczych, a więc takich, w których liczy się głębokie zainteresowanie wykonywaną pracą, wysoki poziom motywacji oraz samodzielność myślenia i działania⁶¹. Wobec tego należy ufać w mądrość i twórcze podejście do poruszanego przeze mnie zagadnienia.

Biorąc pod uwagę fakt, iż niektóre pieśni religijne, np. *Bogurodzica*, *Rota*, omawiane są na lekcjach języka polskiego i nauczyciele tego przedmiotu dla uatrakcyjnienia procesu dydaktycznego zapoznają uczniów z warstwą muzyczną wymienionych utworów, można byłoby zrezygnować z ich omawiania na zajęciach z muzyki. Zamiast nich można by zaproponować uczniom pieśni przynależne konkretnym uroczystościom z kalendarza liturgicznego. Należałoby także pomyśleć o głębszych korelacjach między przedmiotami muzyka – religia.

⁵⁹ Por. A. Wilson-Dickson, dz. cyt., s. 117–125.

⁶⁰ Tamże, s. 145.

⁶¹ K. Piątkowska-Pinczewska, *Współczesny warsztat nauczyciela muzyki*, [w:] L. Markiewicz (red.), *Muzyka w szkole XXI wieku. Tradycja i współczesność*, Katowice 2005, s. 191.

Z moich spostrzeżeń wynika, iż istnieje potrzeba stworzenia programu, który w swojej treści uwzględniałby większą różnorodność repertuaru pieśni religijnych. Ubolewam nad faktem, że mimo tylu wartości edukacyjno-wychowawczych pieśni, w zreformowanym projekcie edukacyjnym, tak niewiele godzin przeznaczona jest na ich realizację, a więc na kształcenie muzyczne uczniów⁶², co w konsekwencji prowadzi do tego, że dzieci polskie nie są rozśpiewane? Dlaczego? Dlatego, że brakuje w podręcznikach dobrego repertuaru, który by spełniał określone funkcje: dydaktyczne, wychowawcze, artystyczne, kreatywne, dzięki którym można nauczać i wychowywać.

Postulaty:

1. Brakuje kompozytorów – specjalizujących się w twórczości dziecięcej (kompozytorzy przypadkowi).
2. Występują błędy w konstrukcji.
3. Brak prozodii.
4. Radio i telewizja nie pomaga, nie wspomaga, wręcz przeciwnie – preferuje pieśni, które mają małą wartość.
5. Obserwujemy na rynku wydawniczym wiele śpiewników, ale z funkcjami bez linii melodycznej (twórcy wychodzą z założenia, że dzieci nie znają nut).
6. Dwie najważniejsze imprezy w szkole: jasełka (śpiewanie pieśni religijnych – kolędy) i – zatwierdzone przez Ministerstwo – rekolekcje właściwie nie wprowadzają tradycji śpiewu religijnego.
7. Niepożądanym zjawiskiem jest fakt, iż Episkopat Polski w dokumencie „Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia”, zatwierdzając „Zasady Formacji Kapłańskiej”⁶³, nie zwrócił należytej uwagi na przygotowanie księży do nauczania śpiewu, szczególnie śpiewu zbiorowego w kościołach przed sprawowaniem liturgii oraz śpiewu na lekcji katechezy.

Bibliografia

Druki zwarte

- Dauksza Lidia, Szafarska Łucja, *Śpiewanie na lekcjach*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1971.
- Grabowski Bogusław, *Muzyka w przestrzeni sakralnej*, [w:] Robert Kaczorowski (red.), *Musica sacra*, seria: *Prace Specjalne 65*, Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku, Gdańsk 2005.

⁶² M. Madej, *Miejsce muzyki w integracji międzyprzedmiotowej w edukacji szkolnej*, [w:] L. Markiewicz (red.), dz. cyt., s. 187.

⁶³ I. Skubiś, K. Klauza, *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, Częstochowa 1999, s. 197–199, 206–210.

- Kaczorowski Robert, *Rola i znaczenie polskiej pieśni religijnej w XIX wieku na przykładzie diecezji warmińskiej*, [w:] Robert Kaczorowski (red.), *Musica sacra*, seria: *Prace Specjalne 65*, Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku, Gdańsk 2005.
- Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984, Kan. 779.
- Kunert Andrzej Krzysztof, „*Carmina patria*”. *Polskie hymny narodowe – od „Bogurodzicy” do hymnu „Solidarności”*, Muzeum Wojska Polskiego – Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2006.
- Lasocki Józef Karol, Powroźniak Józef, *Wychowanie muzyczne w szkole*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1978.
- Lipska Ewa, Przychodzińska Maria, *Drogi do muzyki. Metodyka i materiały repertuarowe*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999.
- Madej Małgorzata, *Miejsce muzyki w integracji międzyprzedmiotowej w edukacji szkolnej*, [w:] Leon Markiewicz (red.), *Muzyka w szkole XXI wieku. Tradycje i współczesność*, Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego, Katowice 2005.
- Piątkowska-Pinczewska Katarzyna, *Współczesny warsztat nauczyciela muzyki*, [w:] Leon Markiewicz (red.), *Muzyka w szkole XXI wieku. Tradycje i współczesność*, Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego, Katowice 2005.
- Prosnak Jan, *Polihymnia ucząca*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1976.
- Przychodzińska-Kaciczak Maria, *Dziecko i muzyka*, Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1974.
- Przychodzińska-Kaciczak Maria, *Muzyka i wychowanie*, Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1979.
- Skubiś Ireneusz, Klauza Karol, *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, Wydawnictwo Kuria Metropolitalna w Częstochowie – Tygodnik Katolicki „Niedziela”, Częstochowa 1999.
- Sloboda John Anthony, *Umysł muzyczny. Poznawcza psychologii muzyki*, Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Fryderyka Chopina, Warszawa 2002.
- Szypułowa Irena, *Pieśń szkolna. Jej teoria, historia oraz miejsce w repertuarze edukacyjnym szkolnictwa polskiego XIX i XX wieku*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, Kielce 1994.
- Wilson-Dickson Andrew, *Historia muzyki chrześcijańskiej*, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2007.
- Zimny Jan, *Muzyka i śpiew kościelny. Kształcenie organistów*, Wydawnictwo Diecezjalne – Instytut Teologiczny, Sandomierz 2004.

Czasopisma

- Chałupniak Radosław, *Muzyka i katecheza. Kilka metod katechetycznych*, „Katecheta” 2002, nr 11, s. 21.
- Pawlak Ireneusz, *Jaka muzyka w katechezie?*, „Roczniki Teologiczne XLVIII” 2001, z. 6, s. 69–70.

Strony internetowe

- http://kosciol.wiara.pl/files/old/kosciol.wiara.pl/elementy/katechetyczne/Dyrektorium_Katechetyczne.pdf [dostęp 30.07.2019].
- <http://www.katechetyka.diecezja.opole.pl/lex/muzyka.htm> [dostęp 30.07.2019].
- https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/rec_wokol_katech.html [dostęp 30.07.2019].
- https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/kkbids/eucharystia1_01011975.html [dostęp 30.07.2019].
- https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/27wloclawek_06061991.html [dostęp 30.07.2019].
- https://podreczniki.men.gov.pl/wykaz_dopuszczone_lista3.php [dostęp 15.03.2019].
- https://podreczniki.men.gov.pl/wykaz_dopuszczone_lista5.php [dostęp 15.03.2019].
- <https://sp8pruszkow.pl/wp-content/uploads/2018/07/wykaz-podrecznikow-18-19.pdf> [dostęp 19.04.2019].
- 1 Sm 16, 14–23, <https://biblijni.pl/1Sm,16,14-23> [dostęp 26.05.2021].
- Instrukcja o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/kkbids/muzyka_08021979.html [dostęp 30.07.2019].
- Instrukcja o muzyce w świętej liturgii. Musicam sacram, <https://musicamsacram.pl/documents/download/musicamsacram.pdf> [dostęp 30.07.2019].
- Konstytucja o liturgii świętej Soboru Watykańskiego II, <http://ptm.rel.pl/czytelnia/dokumenty/dokumenty-soborowe/sobor-watykanski-ii/139-konstytucja-o-liturgii-swietej-sacrosanctum-concilium.html> [dostęp 26.05.2011].

Summary

Didactic-educational role of a religious anthem in primary school at music and religion (classes)

The articles tries to answer two questions: If a religious anthem which students encounter at their music and religion classes has any educational value and if this anthem fullfills its didactic role. After familiarizing with basic definitions necessary to analyse the topic of the article, there is a short description (outline) of music and religion classes. Afterwards there is an analysis of some textbooks available for teaching music and religion, focusing on religious content. The conclusion of the article gives some suggestions which can improve the substantive level of the same classes. A very good idea for a teacher is to implement correlative teaching of music and religion with other subjects such as history, literature or art.